

Halit Paşa Olayı Ve Yankıları *The Halit Pasha Incident And Its Reflections*

Uğur ÜÇÜNCÜ*

Özet

Aslen Kastamonulu olan Halit Paşa, İstanbul'da doğmuştur. Türk tarihinin önde gelen simalarından biridir. Askerlik hayatı süresince büyük kahramanlıklar yapmıştır. Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İnönü, Sakarya, Büyük Taarruz savaşlarının yanı sıra Ermeni Harekâtı'nda etkin rol oynamıştır. Savaşlardaki cesareti nedeniyle "Deli Halit" namıyla bütün memlekette tanınmıştır.

Askerlik hayatından sonra siyasete girme kararı almış ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Ardahan Mebusu olarak seçilmiştir. Askerî hayata alışmış olan Halit Paşa, TBMM'de politik ortama uyum sağlayamamıştır. Farklı fikirlere şiddetle karşı çıkmıştır. Bu da onun asabiyetini artırmıştır. 9 Şubat 1925'te Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey'le kavga etmiştir. Halit Paşa, yaralanmış, ardından 14 Şubat 1925 tarihinde vefat etmiştir. Olayın sebepleri ve seyri şimdiye kadar tam olarak aydınlatılamamıştır. Olayla ilgili birçok gizemli noktalar vardır. Bu çalışmada olayın sebepleri, seyri ve yankıları hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Halit Paşa, Politika

Abstract

Halit Pasha, who was originally from Kastamonu, was born in Istanbul. He is one of the leading figures in Turkish history. He was a heroic figure during his military life. He played an influential role in the Tripoli War, the Balkan Wars, the First World War, Inonu Wars, Sakarya War, and the Great Offensive as well as the Armenian conflict. He was known as "Deli Halit" throughout the country because of his encourage in the wars

He had taken the decision to enter politics after his military life and was elected as Deputy of Ardahan at The Second Period of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM). Halit Pasha, who was a successful soldier, failed to achieve compliance with the political environment at the TBMM. He was strongly opposed different ideas. This also has increased his irritability. He had fought with Deputy of Afyon, Ali Bey on February 9, 1925. Halit Pasha was wounded and then died on February 14, 1925. The causes and course of the incident have not been fully elucidated so far. There are very mysterious points about the incident. In this study, information will be given about the causes, course and reflections of the incident.

---

*Dr. Afyonkocatepe Üniversitesi, Afyon.

Key Words: *The Grand National Assembly of Turkey, Halit Pasha, Policy.*

Giriş

Birinci Dönem TBMM’de muhalefet 1923 yılı itibariyle oldukça kuvvetlenmişti. Mustafa Kemal Paşa ise yapmayı düşündüğü devrimleri kabullenecek yenilikçi bir meclis oluşturma düşüncesindeydi¹. 1 Nisan 1923 tarihinde TBMM’de seçimlerin yenilenmesi kararı çıkmıştır². Bundan sonra ülke seçim havasına girmiştir³. Seçimlerde, devlet olanakları, ordu, polis ve bürokrasi Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları lehine kullanılmıştı⁴. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun formalite olarak ifade ettiği seçimler neticesinde muhalefet tamamen tasfiye edilmişti⁵. Fakat kısa sürede ilk meclisteki muhalefetten çok daha güçlüsü yeni mecliste doğmuştur⁶. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde farklı fikirlere sahip mebuslar Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı (TCF) kurmuşlardır⁷. CHP içindeki Mebuslar da liberaller⁸ ve sertlik yanlıları⁹ olarak ikiye ayrılmışlardır. Sertlik yanlılarına göre sayıları az da olsa önde gelen liberallerden Ali Fethi Beybaşvekil olmuştur. CHP içindeki sertlik yanlısı mebuslar, bunu kabullenememiş, Ali Fethi Bey Hükümeti’ni düşürmek için büyük uğraş vermişlerdir.

Halit Paşa askerlik hayatından sonra siyasete II. Dönem TBMM Ardahan Mebusu olarak girmiştir. CHP’ye bağlı bir mebus görüntüsü çizmiştir. Bununla beraber 1925 yılının başlarından itibaren CHP içindeki sertlik yanlısı mebuslarla arası açılmıştır. Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar önderliğinde kurulan TCF’ye sıcak bakmıştır. 1925 yılının başlarında TBMM’de girmiş olduğu kavgada önce yaralanmış, birkaç gün sonra ise vefat etmiştir. Ölümüyle sonuçlanan hadise bugün dahi gizemini korumaktadır. Bu çalışmada Halit Paşa’nın meclis faaliyetlerine kısaca değinildikten sonra ölümüyle sonuçlanan olayının ayrıntıları ortaya koyulacaktır.

1. HALİT PAŞA’NIN HAYATI

16 Ocak 1924 tarihinde kendi el yazısıyla TBMM’ye sunduğu Tercüme-i Hal belgesine göre, Halit Bey, Kastamonu’nun Taşköprü kazasının Yazı Köyü eşrafından Tütün Gümrüğü Nazırı Hacı Osman Bey’in torunudur. Halit Bey’in babası Ahmet Bey İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Halit Bey ise 1884 yılında İstanbul Beşiktaş’ta doğmuştur. 22 Ağustos 1903’te Harbiye’den teğmen rütbesiyle mezun olmuş, ilk olarak, Yemen’de Üçüncü Ordu’ya bağlı 12. Alayın 1. Tabur, 50. Bölük 1. Takım Kumandanlığı’na tayin edilmiştir. 22 Temmuz 1908’de kıdemli üsteğmenliğe yükseltilmiştir. II. Meşrutiyet’ten sonra Birinci Ordu’ya tayin

¹ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. 4, Tekin Yay., Ankara 1991, s. 1324.

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 483.

³ Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 29.

⁴ İsmail Göldaş, *Takrir-i Sükûn Görüşmeleri*, Belge Yay., İstanbul 1997, s. 90.

⁵ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis Milli Mücadele’de Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul 1990, s. 246.

⁶ Avcıoğlu, *a. g. e.*, s. 1326.

⁷ Demirel, *a. g. e.*, s. 30.

⁸ Devrin basınında mutediller olarak anılmışlardır.

⁹ Devrin basınında silahşörler olarak anılmışlardır.

edilmiştir. Görev yaptığı 1. Alay, 4. Taburun Asir' enakledilmesi üzerine tekrar Yemen'e gitmiştir. 27 Nisan 1911'deki demli yüzbaşı olmuştur. İtalyan işgali üzerine Trablusgarp'a giderek üç ay görev yapmıştır. Balkan Savaşı çıkınca geri dönmüş ve Çatalca'daki Şark Ordusu kuvvetlerine katılmıştır. Bulgarlarla yapılan antlaşmadan sonra Harbiye Nezareti bünyesindeki Harbiye Müdüriyeti'ne tayin edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Kafkasya'da Yakup Cemil'in alayında 2. Tabur Kumandanı olarak vazifelendirilmiştir. Ardahan'ın düşman işgalinden kurtarılmasındaki başarısından dolayı,²³ Haziran 1915'te olağanüstü terfiyle binbaşılığa, Çoruh Müfrezesi'ndeki hizmetleri nedeniyle 14 Haziran 1916'da yarbaylığa terfi edilmiştir. 4 Temmuz 1916'da yaralanmış tedavisi için İstanbul'a ardından Viyana'ya gönderilmiştir. 10 Mayıs 1917'de ise GarpDersim Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. 1918 başlarında Erzincan, Mamahatun ve Erzurum'udüşman işgalinden kurtarmıştır. İslam Ordusu'nun 3. Tümen Kumandanlığı'na tayin edilerek Batum Muharebesi'ne iştirak etmiştir. Ahıska ve Ahlıkalek'in kuzeyini ele geçirmişse de Mondros Mütarekesi imzalanınca Elviye-i Selase'yi(Kars, Ardahan, Batum) terk ederek tümeniyle Erzurum'un Tortum kazasına çekilmiştir.

Halit Bey, Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizlerin siyasi baskısıyla azledilmiştir. Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında ise 9. Kafkas Tümen Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. 27 Eylül 1920'de Ermenilere karşı kazanılan zaferde büyük pay sahibi olmuştur. Başarısından dolayı 6 Aralık 1920'de olağanüstü terfiden albaylığa yükseltilmiştir. 1921 yılı başlarında Halit Bey Batı Cephesi'nde Kocaeli Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. İkinci İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya muhaberelelerinde görev yapmıştır. Büyük Taarruz'a ise Kocaeli Grup Kumandanı olarak katılmıştır. Taarruzdaki başarıları nedeniyle 31 Ağustos 1922'de olağanüstü terfiden tümgeneralliğe yükselmiştir. Halit Paşa, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadelesürecinde 9 defa yaralanmıştır. Muharebe madalyası, gümüş liyakat, gümüş imtiyaz, altın liyakat, altın imtiyaz, üçüncü rütbeden kılıçlı Osmanlı madalyaları ile Avusturya ve Afganistan devletlerinin birer nişanına sahip olmuştur.¹⁰ TBMM'nin ikinci dönemine Ardahan Mebusu olarak katılmıştır. 9 Şubat 1925 tarihinde mecliste çıkan bir kavga neticesinde yaralanmış, 14 Şubat 1925'te ise vefat etmiştir. Eyüp'te aile mezarlığına defnedilmiştir. Naaşı 25 Ekim 1988'de Ankara Devlet Mezarlığı'na taşınmıştır¹¹. Yine, daha sonra Halit Paşa, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu şeref üyeleri arasına alınmıştır¹².

¹⁰“Hâlid Paşa'nın Muhtasar Tercüme-i Hâli”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452; Halit Paşa'nın diğer farklı tercüme-i halleri için bkz. *Vatan*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 2; *Son Telgraf*, 14 Şubat 1341/14 Şubat 1925, No:242, s.3; *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1989, s. 214-215.

¹¹*Komutanların Biyografileri*, s. 214.Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, II.Dönem 1923-1927, C.III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 101.

¹²http://www.avk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=96, 22.11.2011.

2. HALİT PAŞA'NIN TBMM'YE KATILIŞI VE FAALİYETLERİ

Halit Paşa, askerlikten ayrılmak istememişse de Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarı üzerine siyaset hayatına atılmıştır¹³. İkinci Dönem TBMM seçimlerine Ardahan'dan adaylığını koymuştur. 5 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimler sonucunda 183 oy alarak mebus seçilmiştir¹⁴. Mazbatası 11 Ağustos 1923 tarihinde Birinci Şube'de, 12 Ağustos 1923'te ise mecliste onaylanmıştır¹⁵. Halit Paşa, sırasıyla dördüncü, birinci ve üçüncü şubelerde görev yapmıştır. Birinci Şube başkanlık görevini de yürütmüştür¹⁶. İki defa izin kullanmış,¹⁷ beş farklı konuda söz almıştır¹⁸. 72 açık oylamaya katılmış, 71'inde evet, birinde hayır oyu kullanmıştır¹⁹.

Halit Paşa'nın dört tavrı, dört kanun teklifi ve üç değişiklik teklifi vardır. Çoğu askerlikle ilgili olan bu tekliflerin sadece bir tanesi kabul edilmemiştir²⁰. Tavrilerinin en önemlisi malûl gazilerin terfihine dairdir. Seksen sekiz arkadaşıyla verdiği tavrı Müdafaa-i Milliye ve Maliye encümenlerine sevk edilmiştir²¹. 3 Şubat 1925 tarihinde, mecliste tavrısını savunmuştur. Kanun teklifinin kabul edilmesinin artık "*farz*" ve meclis için "*namus borcu*" olduğunu söylemiştir. Askerlik hayatından verdiği örneklerle malûl gazilerin kahramanlıklarını gözler önüne sermiştir²². 8 Şubat 1925 tarihinde de söz almıştır. Bir gün sonraki olayın fitilini ateşleyecek gelişmeler bugünkü müzakerelerle doğrudan ilgilidir. Malûl gazilerin terfi ettirilmesi meselesinde yükselen itirazlara anlam veremediğini belirtmiştir²³. Trabzon Mebusu Muhtar Paşa'nın teklifin birinci maddesini değiştirmeye yönelik bir tavrı vermesi ve bunu savunması Halit Paşa'yı oldukça sinirlendirmiştir. Paşa, Muhtar Bey'in malûl gazilerin meselesine vakıf olmadığını belirtmiştir. Muhtar Bey ise Halit Paşa'yı doğru söylememekle itham etmiştir. Halit Paşa bunun üzerine kendine hâkim olamayarak hızla yerinden fırlamış ve "*Benim dediğim mi doğru değildir?*" diyerek Muhtar Bey'in üzerine yürümüştür. Halit Paşa bir süre itirazlarını sürdürmüşse de meclis başkanının ısrarı üzerine yerine oturmuştur²⁴. O,

¹³ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C.3, Haz. Abdurrahman Dilipak, İşaret Yay., İstanbul 1992, s. 97-98; Gürsoy Solmaz, *Deli Halid Paşa*, Gürsoy Solmaz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 115.

¹⁴ "Hâlid Paşa'nın Tercüme-i Hâl Varakası", "Seçim Mazbatası", *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.

¹⁵ "Birinci Şu'be Raporu", "Hâlid Paşa'nın Tercüme-i Hâl Varakası", *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.

¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 1, TBMM Matbaası, Ankara 1961, s. 6; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1968.

s. 13; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 10, TBMM Matbaası, Ankara 1975, s. 9.

¹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 5, TBMM Matbaası, Ankara 1968, s. 249; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 7, s. 259-260.

¹⁸ Halit Paşa'nın konuşmaları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.4, s. 72; 707-708; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.7, s. 287-288, 291; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.8, s. 561-562; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 121-122; 127-128; 217-218; 227; 229-230; 232, 233; 235, 236, 237.

¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 7, s. 254.

²⁰ Halit Paşa'nın tavrırları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.5, s. 286, 341, 345; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 8, TBMM Matbaası, Ankara 1975, s. 227, 228, 302, 726, 1054-1055; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 7, s. 27-28, 206-208, 253, 340; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 232, 233, 232, 233; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 4, TBMM Matbaası, Ankara 1968, s. 461, 466, 722, 724; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem 1923-1927, C.I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 506; Öztürk, *a.g.e.*, C.1, s. 300.

²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 232, 233

²² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 121-122.

²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 227.

²⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C.13, s. 229-230.

Müdafaa-i Milliye encümeninin kanun teklifindeki 8. maddenin çıkarılması isteğine de tepki göstermiştir²⁵. Neticede teklif, bazı değişikliklerle 8 Şubat 1925 tarihinde kabul edilmiştir²⁶.

3. HALİT PAŞA OLAYI VE YANSIMALARI

3.1. Olaya Giden Süreç

Halit Paşa olayının meydana gelmesinde ilk dikkat çeken sebep onun asabiyetidir. Paşa, Makedonya savaşları sırasında başından ağır bir şekilde yaralanmıştı. İlerleyen yıllarda bu yara onda ciddi baş ağrısına neden olmuş, bu da onu çok asabi ve sert mizaçlı biri yapmıştır²⁷. Meclis'e katıldıktan sonra politik hayata bir türlü uyum sağlayamamıştı. Komisyonlarda ve mecliste askeri disiplinin etkisinde kalmış, farklı fikirlere sert karşılık vermiştir²⁸. 9 Şubat 1925 tarihinde vurulmasıyla sonuçlanacak olaydan birkaç gün öncesinde asabiyeti daha da artmıştı. Gazetelerin belirttiğine göre, olaydan on gün önce Halit Paşa, mebuslardan birini tazyik etmiştir. Mebusun af dilemesiyle Halit Paşa sakinleşmiştir²⁹.

Halit Paşa, Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey'le olaydan önce ciddi bir tartışmaya girmiştir. Halit Paşa ve Ali Beyarasındaki husumet, Trablusgarp Savaşı yıllarına kadar gitmektedir. Trablusgarp Cephesi'nde Yüzbaşı Halit Bey, Ali Bey'le aynı yerde görev yapmıştır. Fakat birbirleriyle anlaşamamışlardır. Anlaşmazlık nedeniyle Enver ve Mustafa Kemal Beyler, Ali Bey'in yerini değiştirme gereği duymuşlardı³⁰. İkinci Dönem TBMM'de aynı partide yer almalarına karşın anlaşmazlıkları devam etmiştir. Ekim 1925'in sonlarında Kazım Karabekir ve Ali Fuatpaşalar askerlik görevlerinden istifa etmişler, TCF'yi kurma çabasına girmişlerdi³¹. 8 Kasım 1924 tarihinde Ali Bey, kürsüden Paşaların bu tavrını "Generaller Hükümeti" olarak değerlendirmişti. Paşalara karşı derin bir saygı besleyen Halit Paşa, bu söze oldukça sinirlenmiştir. Ali Bey'e bu ifadeyle generallere hakaret mi ettiğini sormuştur. Ali Bey ise kendisinin de asker olduğunu bu nedenle sözlerini hakaret olarak algılamamasını söylemiştir. Halit Paşa ise şu karşılığı vermiştir: "Sen de askersin amma, general değilsin.. Neden Paşalığa terfi edemediğini ben de senin kadar bilirim. Sana emrî kumanda etmiş insanlara kinayeli lâf atmaya sıkılmıyor musun?" Halit Paşa ardından ortamı terk etmiştir.³²

Halit Paşa'nın Kazım Karabekir, Ali Fuat(Cebesoy), Refet(Bele) ve Cafer Tayyar(Eğilmez) paşalara olumlu bakışı, TCF'ye katılacağı beklentisini beraberinde

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.13, s. 232, 233.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.13, s. 235, 236, 237.

²⁷ Mehmet S. Aygen, Muzaffer Görktan, *Ali Çetinkaya*, Türkeli Matbaası, Afyon 1982, 109.

²⁸ Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası Yay., Ankara 1992, s. 34.

²⁹ *Son Telgraf*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No:240, s. 1; *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1341/13 Şubat 1925, No: 278, s. 1; Feridun Kandemir, *Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler*, Ekicigil Yay., İstanbul 1955, s. 82-83.

³⁰ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009, s. 105; Cemal Kutay, *Halit Paşa Ali Çetinkaya Vuruşması*, Tarih Kütüphanesi Yay., İstanbul 1955, s. 98.

³¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 566, 567.

³² Kutay, *a.g.e.*, s. 33-35; Zekî Polat, *Ali Çetinkaya Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı*, Afyonkocatepe Üniversitesi Yay., Afyon 2002, s.89.

getirmiştir. Fırkanın kurulduğu zaman bu beklenti gazetecilerce sorulmuştur. Paşa, bu hususta henüz karar vermediğini TCF programını incelediğini söylemişti. Vurulduğu zaman, üstünden TCF programının da çıkması bu beklentinin haklılığını göstermekteydi³³. Paşa'nın ara seçimlerdeki tavrı da onun TCF'ye katılacağı düşüncesini pekiştirmiştir. CHP'nin, Bursa ara seçimlerindeki mebus adayı İstanbul Belediye Başkanı Emin Beydi. TCF ise bağımsız aday Nurettin(Sakallı) Paşa'yı desteklemiştir. Halit Paşa, tavrını Nurettin Paşa'dan yana koymuştur³⁴. Olaydan birkaç gün önce Halit Paşa, İstanbul'dan gelecek kardeşi Sami Bey'i karşılamak üzere istasyona gitmiştir. Bu sırada Ali Bey'in İstanbul Belediye Başkanı Emin Bey'i istasyonda karşıladığını ve kucaklaştığını görmüştür. Ali Bey'in bu hareketi, Halit Paşa'yı kızdırmıştır. Halit Paşa, meclis koridorunda rastladığı Ali Bey'e ne için Emin Bey'le samimi olduğunu sormuştur. Ali Bey ise arkadaşı olduğunu belirtmiş, Halit Paşa'nın rahatsızlığının sebebini, Emin Bey'in Nurettin Paşa'ya karşı CHP'den aday gösterilmesine bağlamıştır. Bunun üzerine Halit Paşa: "Vay sen beni tahkir mi ediyorsun?" demiş, bir süre sonra yazdığı bir mektupla Ali Bey'i düelloya davet etmiştir³⁵. Ali Bey, mektubu Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında okumuştur. Mustafa Kemal Paşa ise bundan rahatsızlık duymuş ve meclis başkanı Kazım(Özalp) Paşa'dan, Halit Paşa'yla konuşmasını istemiştir³⁶. Kılıç Ali Bey'in de arabuluculuğuyla Halit Paşa akşamüstü Fresko'nun barında Ali Bey'le barışmıştır. Buna rağmen Halit Paşa'nın kızgınlığı geçmemiştir³⁷.

Mustafa Kemal Paşa, Halit Paşa'nın son günlerdeki asabiyeti nedeniyle kendisini Çankaya'ya davet etmiştir³⁸. Halit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaretinde asabiyetinin ilerlediğini bildirmiştir. Doktorların siyasetten çekilmesini teklif ettiklerini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, doktorların tavsiyelerini dinlemesini ve siyasi hayattan çekilmesinin iyi olacağını belirtmiştir³⁹. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Mebusu Doktor Hakkı Şinasi(Erel) Paşa'dan Halit Paşa'nın sıhhatiyle ilgilenmesini rica etmiştir⁴⁰. Şinasi Paşa, muayene sonrasında Halit Paşa'nın asabiyet derecesinin ileri safhada olduğunu tespit etmiştir. Halit Paşa'ya üç tavsiyede bulunmuştur: Siyasi hayattan çekilmek, iyi bir sağlık tedavisi yaptırmak ve evlenmek.⁴¹ Halit Paşa bir süre dinlenmek ve tedavi olmak için Almanya'ya gitmeyi kabul etmiş, fakat bunu Malûllerinin Terfihi Kanununun çıkarılması sonrasında ertelemiştir⁴².

Olaya giden sürecin en önemli dönüm noktası Halit Paşa'nın harp malûlleri takriri müzakereleridir. *Son Telgraf* gazetesi, İstanbul'a gelen bir mebusun ifadelerine dayanarak Halit Paşa'nın Malûllerinin Terfihi Hakkındaki Kanun teklifinin encümendeki müzakerelerinde

³³ Kutay, *a.g.e.*, s. 86-88.

³⁴ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 108.

³⁵ *Vatan*, 13 Şubat 1341/13 Şubat 1925, No: 663, s. 1; *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1341/13 Şubat 1925, No: 278, s. 1; *Kandemir*, *a.g.e.*, s.83; Kutay, *a.g.e.*, s. 49.

³⁶ Özalp, *a.g.e.*, s. 34.

³⁷ *Vatan*, 13 Şubat 1341/13 Şubat 1925, No: 663, s. 1; *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1341/13 Şubat 1925, No: 278, s. 1; *Kandemir*, *a.g.e.*, s.83-84.

³⁸ Kutay, *a.g.e.*, s. 51.

³⁹ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 277, s. 1; *Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 1.

⁴⁰ Kutay, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 277, s. 1; *Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 1.

⁴² Kutay, *a.g.e.*, s. 52.

asabiyetinin rahatsız verici bir hal aldığı belirtilmiştir. Gazetede belirtildiğine göre Halit Paşa, encümen üyelerini askerî konuları anlamadıkları gerekçesiyle takrime müdahale etmemelerini kesin bir dille uyarmıştır⁴³. Düşüncesini savunurken: “*Teklifi kabul etmeyen var mı?*” diyerek üyeleri üstü kapalı tehdit etmiştir⁴⁴. Meclis’te ise Trabzon Mebusu Muhtar Bey takririn bütçeyi sarsacak mahiyette olduğunu savununca Halit Paşa, onun üstüne yürümüştür. Araya girenler olayın kapanmasını sağlamışlardır⁴⁵.

Samet Ağaoğlu’nun da ifade ettiği gibi Halit Paşa’nın olay öncesindeki asabiyetinin ağır bir hadiseye sebebiyet vereceği herkes tarafından beklenmekteydi⁴⁶. Bununla beraber bazı sorular akla gelmektedir. Halit Paşa’nın asabiyetinin dizginlenemeyecek safhaya ulaşmasının sebebi sadece yukarıda belirtilen kişisel anlaşmazlıklar mıdır? Yoksa daha ciddi meseleler midir? Bununla ilgili ipucunu devrin gazetelerinden 16 Şubat 1925 tarihli *Son Telgraf* gazetesi vermiştir. Gazeteye göre, Halit Paşa, son günlerde mecliste söylenen idari ve mali yolsuzluklar karşısında kendini tutamayarak saldırgan bir tutum sergilemiştir. Olaydan on gün önce ziyaret ettiği Mustafa Kemal Paşa’ya yolsuzlukları anlatmış, ondan bunları engellemesini istemiştir. Gazete, Halit Paşa’nın yolsuzluklar karşısında kendini kaybettiğini belirtmiştir⁴⁷. Ali Fuat Paşa ise hatıralarında yolsuzluk yapanların Afyonkarahisar Mebusu Ali, Cebel-i Bereket Mebusu Hüseyin Avni (Zaimler), Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Elazığ Mebusu Hüseyin (Gökçelik), Rize Mebusu Rauf (Benli) ve Kozan Mebusu Ali Saib (Ursavan) Beyler olduklarını ifade etmiştir. Halit Paşa’nın yolsuzluk nedeniyle bunlarla tartıştığını söylemiştir. Hüseyin Bey’in takririnin olayın bahanesi olduğunu ifade etmiştir⁴⁸. Rıza Nur da olayın yolsuzluklar karşısında Halit Paşa’nın takındığı sert tavır yüzünden çıktığını iddia etmiştir⁴⁹.

3.2. Halit Paşa Olayı ve Vefatı

Halit Paşa olayı genel olarak iki bakış açısına göre verilmektedir. İlki, resmi tahkikat raporları merkezindedir. İktidar ve organları bunu kabul etmişlerdir. Resmi açıklamalara göre olay şöyle meydana gelmiştir: 9 Şubat Pazartesi günü öğle üzeri Halit Paşa, meclis koridorundayken, Elazığ Mebusu Hüseyin Bey yanına gelmiştir. Hüseyin Bey, baytar mezunlarına teçhizat bedeli olarak yüz ellışer lira verilmesi hakkındaki kanunun 1923 senesi mezunlarını da kapsamasını içeren takriri Halit Paşa’ya da imzalatmak istemiştir. Halit Paşa takriri okumadan imzalamayacağını belirtmiştir. Hüseyin Bey’in ısrarı karşısında: “*Sen benim kanâatime tahakküm ediyorsun?*” demiştir. Elazığ Mebusu Hüseyin Bey ise: “*Paşam, bundan böyle ma’nâ çıkamaz, biz arkadaşız, hem biz sizin takrîrlerinizi okumadan imzâ’ ediyoruz, eğer kanâatinize muvaffaksa imzâ’ ediniz*” demiştir. Hüseyin Bey’in bu sözleri zaten sınırlı

⁴³ *Son Telgraf*, 14 Şubat 1341/14 Şubat 1925, No:242, s. 1; Kandemir, a.g.e., Ekicigil Yay., İstanbul 1955, s. 58-59.

⁴⁴ *Son Telgraf*, 14 Şubat 1341/14 Şubat 1925, No:242, s. 1.

⁴⁵ *Son Telgraf*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No:239, s. 1; *Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 1.

⁴⁶ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 122.

⁴⁷ *Son Telgraf*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No:244, s. 1; *Vatan*, 17 Şubat 1341/17 Şubat 1925, No: 667, No: 3.

⁴⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C.2., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2002, s. 145-146.

⁴⁹ Nur, a.g.e., C.3, S. 320-321.

olan Halit Paşa'yı kendini kontrol edemez hale getirmiştir. Halit Paşa, Hüseyin Bey'e: "*Sen nâmüssuzsun!*" demiş, Hüseyin Bey ise: "*Bu sözleri sana îade ederim*" karşılığını vermiştir.

Halit Paşa ile Hüseyin Bey arasındaki münakaşanın kavgaya dönüşeceği sırada Afyonkarahisar Mebusu Ali, Kılıç Ali ve Saib Beyler araya girerek kendilerini ayırmışlardır. Elazığ Mebusu Hüseyin Bey'i Birinci Şube'ye, Halit Paşayı da diğer bir odaya götürmüşlerdir. Bir süre sonra meselenin yatıştığına inanan Hüseyin Bey, Birinci Şube'den TBMM müzakere salonuna girerek yerine oturmuştur. Halit Paşa, Hüseyin Bey'in müzakere salonuna girdiğini duyunca, yanındaki arkadaşlarına Hüseyin Bey'i öldüreceğini söylemiş ve meclis müzakere salonuna giderek onun yanına oturmuştur. Biraz konuşmak için Hüseyin Bey'i dışarıya davet etmiştir. Hüseyin Bey iseteklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Halit Paşa, dışarıya çıkarak paltosunu giymeye başlamıştır. Bu esnada Ali Bey, Halit Paşa'ya "*Paşa bu günlerde pek sinirlisin*" diyerek onu sakinleştirmeye çalışmıştır. Halit Paşa, meclis kapısından dışarı çıkarken aniden geri dönmüş ve iki tabancasını çıkararak, Ali Bey'e yönelmiştir. Ali Bey'e hitaben "*Gel buraya, Kel Ali!*" diyerek iki el ateş etmiştir. Ali Bey, Halit Paşa'nın kurşunlarından kurtulduktan sonra karşı saldırıya geçerek Paşa'nın kollarından tutmuştur. Halit Paşa ile Ali Bey arasında boğuşma başlamıştır. Kavgayı gören mebuslardan Saib Bey hemen bir polis aramaya gitmiştir. Hüseyin Avni Bey, Halit Paşa'nın elindeki silahlardan birini almıştır. Bunun üzerine Halit Paşa diğer elindeki tabanca ile bir el daha ateş etmiştir. Dördüncü olarak atılan kurşunda ise Halit Paşa yaralanmıştır. Halit Paşa kavgadayken yaralandığının farkına varamamıştır. Ayrıldıktan sonra arkadan vurulduğu hissine kapılmıştır. Halit Paşa ifadesinde Ali Bey'le yerde boğuşurken arkadan Rize Mebusu Rauf Bey'in ateş ettiğini söylemiştir. Ali Bey'in tabancasında bir kurşunun eksik olduğunun tespit edilmesi, Halit Paşa'nın ifadesini doğrulamamıştır⁵⁰. İktidar, olayın bundan ibaret olduğunu başka bir yoruma gerek kalmadığını ifade etmiştir. Muhalefet ise olayın seyirinin farklı olduğuna inanmıştır. Halit Paşa'nın ifadelerine dayalı bu bakışa göre olayın sebebi Ali Bey ve arkadaşlarının malûllerin terfihine dair takirdeki tavırlarıdır. Halit Paşa'nın düşüncelerini destekleyeceklerine söz vermelerine rağmen daha sonra bunun aksine hareket etmişlerdir. Buna kızan Halit Paşa, Ali Bey'i düelloya davet etmiştir. Olay günü Halit Paşa, meclisten çıkacakken Ali Bey ve arkadaşlarının saldırısına uğramıştır. Bunun üzerine Halit Paşa, silaha sarılmak zorunda kalmıştır. Ali Bey'i altına almışken Rize Mebusu Rauf Bey onu arkadan vurmuştur. Gümüşhane Mebusu Kadirbeyzade Zeki Beyhatıralarında Halit Paşa'nın vurulmasını anlatmıştır.⁵¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensubu olması açısından bir muhalifin gözüyle Zeki Bey'in olaya bakışı önemlidir⁵². Zeki Bey, mecliste müzakere devam ederken koridordan üç el silah sesi duyulur duyulmaz olay mahalline gittiğini ifade etmiştir. Halit Paşa'nın vuruluşu sonrası sığağı sığağına şöyle anlatmıştır:

"...Halid Paşa'da renk kalmamıştı. Ayakta sallanıyordu, hemen kendisini kucaklayıp yol sergisinin üzerine uzattık. Yaranın nerede olduğu henüz belli değildi. 'Paşa, seni kim

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 276, s. 1, 2.

⁵¹ Kadir Mısırlıoğlu, *Üç Hilafetçi Şahsiyet*, Sebil Yay., İstanbul 1995, s. 118.

⁵² Kadir Beyzade Zeki Bey'in hayatı ve TBMM'deki faaliyetleri için bkz. Uğur Üçüncü, *İkinci Dönem TBMM'de Bir Muhalifin Portresi Kadirbeyzade Zeki Bey*, Çizgi Yay., Konya 2011.

vurdu?’ dedim. Cevâben: ‘-Kel Ali’yi altıma aldım, puşt Rauf üstümden bana ateş etti’ dedi. Hemen yeleğinin düğmelerini çözdüm, bir de baktım ki, giydiği beyaz gömlek kızıl kana bulaşmıştı. Güç nefes alıyordu. Gözlerini kapadı. Boynundaki kravat çözülmüyordu. O sırada Rize Meb’usu Rauf yanımda peydah olmasın mı, rengi kaçmış endişeden titriyordu. Bana: ‘Nasıl oldu? Demesine mukaabil, ‘Vurduğun adamı bana mı sormaktasın’ dedim. Paşa’nın kendisi itirâfetti...Rauf da hemen gitti. Rüşdü Paşa’ya hitâben: ‘Paşa, burada olmaz. Bağırдық, çağırдық ne bir hademe ve ne de bir polis meydanda yok.’ Muhtar salona koşarak kapıdan bağırdı. ‘Bir doktor arkadaş çabuk yetişsin’ dedi. Muhtar Bey, koltukları altından benimle, Paşa da ayaklarından tutarak karga tulumba vaziyette salon kapısından içeri girerek en yakın kalem odasının kapısını tekmelemeye başladım. Kâtipler kapıyı açar açmaz, hemen üç masayı birleştirilmelerini söyleyerek diğerlerinin de yardımı ile Halid Paşa’yı masanın üzerine uzattık. Yirmi dakikayı geçtiği hâlde gelen kimse yok, hâlâ kolum Halid Paşa’nın başı üzerinde kaldığı hâlde bekliyordum. Bir müddet zarfında hafif bir baygınlık geçirdi, derken Meclis müzâkereye hitam vererek, bir kalabalık kütlesi odaya dâhil oldu...⁵³

Ali Fuat Paşa ise hatıralarında, çıkan kavgada Ali Bey’in arkadaşlarının Halit Paşa’nın üstüne saldırdıklarını ifade etmiştir. Boğuşma esnasında meclis kapısındaki komiser ve kapıcının müdahale etmeyerek olay mahallinden uzaklaştıklarını söylemiştir. Bu esnada meclis kapısından içeriye giren Rauf Bey’e arkadaşları: “*Ne duruyorsun*” der demez tabancasını ateşleyerek Halit Paşa’yı vurduğunu iddia etmiştir⁵⁴.

Yaralanan Halit Paşa’ya TBMM odalarından birinde alelade bir yatak yapılmıştır⁵⁵. Halit Paşa arasıra kendine geldikçe çevresindekilerle kesik kesik konuşmuştur⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa, olayı haberalır almaz Halit Paşa’yı ziyaret ederek Paşa’ya geçmiş olsun dileklerinde bulunmuş, vakaya şahit olmuş mebuslarla konuşmuştur⁵⁷. Halit Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya, Ali Bey’i altına almışken Rize Mebusu Rauf Bey tarafından arkadan vurulduğunu söylemiştir⁵⁸.

Paşa’nın ilk tedavisini Aydın Mebusu Doktor Reşit Galip Bey yapmıştır. Gerekli ilaçlar tedarik edilerek Halit Paşa’nın yarası sarılmıştır⁵⁹. Halit Paşa, ilk yirmi dört saati zaman zaman gelen nöbetlerle ızdırıp içinde geçirmiştir. Birkaç defa istifra etmiştir. Buna rağmen gelenlerle görüşebilmiştir⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa, Halit Paşa’nın tedavisi için İstanbul’dan alanında uzman bir doktor çağrılmasını emretmiştir⁶¹. Bunun üzerine Cerrah Operatör Doktor

⁵³Kadırbeyoğlu Zeki Bey’in *Hâtıraları*, Haz. Ömer Fâruk Lermioğlu, Sebil Yay., İstanbul 2007, s. 217-219; Kandemir, *a.g.e.*, s. 63-64.

⁵⁴Cebesoy, *a.g.e.*, s. 145-146.

⁵⁵*Cumhuriyet*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 276, s. 1, 2.

⁵⁶Kandemir, *a.g.e.*, s. 85.

⁵⁷*Vatan*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 660, s. 3.

⁵⁸*Son Telgraf*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No:238, s. 1.

⁵⁹*Vatan*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 660, s. 1.

⁶⁰*İstikbâl*, 12 Şubat 1341/ 12 Şubat 1925, No: 1402, s. 1; *Vatan*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 661, s. 1.

⁶¹Hasan Pulur, *Muhafızı Atatürk’ü Anlatıyor Emekli General İsmail Hakkı Tekçe’nin Anıları*, Kaynak Yay., İstanbul 2000, s. 51.

Orhan Bey 11 Şubat'ta Ankara'ya gelmiş, Halit Paşa'yı muayene etmiştir. İlk yapılan açıklamalarda Halit Paşa'nın sağlık durumunun iç kanama yaşanmaması halinde hayati bir tehlike olmadığı yönündeydi⁶². Orhan Bey, Halit Paşa'nın yerinden oynatılmadan muayenesine devam edilmesini istemiştir⁶³. Bu nedenle Paşa'nın tedavisine hastanede değil mecliste devam edilmiştir. Halit Paşa'nın yarası 12 Şubat Perşembe günü öğleden sonra Operatör Doktorlar Orhan ve Süreyya Beyler tarafından açılıp pansuman edilmiştir⁶⁴. Yarasının açılmasından olsa gerek Halit Paşa'nın durumu 13 Şubat öğleden sonra saat 16:00'dakötüleşmiştir⁶⁵. Kırk ikiye kadar yükselen ateşi büyük uğraşlarla kırk bire indirilebilmişti⁶⁶. Paşa, nefes almada dahi zorlanınca suni teneffüs sağlamak için 13 Şubat gecesi İstanbul Sıhhiye Müdürlüğü'nden gerekli alet ve edevat istenilmiştir⁶⁷. Doktorların bütün çabalarına rağmen 14 Şubat günü saat ikiyi yirmi geçe Halit Paşa vefat etmiştir⁶⁸.

Halit Paşa, vefatından hemen önce sinir krizleri geçirmiş; yanındakileri tanımayacak hale gelmiştir. Kardeşi Sami Bey'in belirttiğine göre Paşa, son anlarında yanındaki hademeye Milli Mücadele tarihini gözlerini tavana dikmiş bir şekilde anlatmıştı⁶⁹. Yine, son anlarında dahi kendisini vatani hizmette sanarak şu emri sayılamıştı: “*Sekizinci Fırka düşmâni soldan çevirecek, anlaşıldı mı?*”⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa, Halit Paşa'nın vefatını haber alır almaz naaşı büyük bir üzüntüyle ziyaret etmiştir⁷¹. Ardından Halit Paşa'nın naaşı cenaze muamelesi için Memleket Hastanesi'ne kaldırılmıştı.⁷² Doktorlar hazırladıkları raporda Paşa'nın ölüm sebebini zatürreeyle ilealdığı yaranın birleşmesi olarak göstermişlerdir. Bazı doktorlar ise Paşa'nın asıl ölüm sebebini peritonit olduğunu iddia etmişlerdir⁷³. İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, Halit Paşa'nın hastaneye kaldırılmaması ve meclisin Kalem Odası masalarının üstünde yatırılması üzerine zatürreeye yakalandığı bilgisini vermiştir⁷⁴. Bu da Paşa'nın aldığı yaradan ziyade büyük bir sağlık ihmalinden vefat ettiğini göstermektedir.

3.3. Halit Paşa'nın Cenazesinin Kaldırılması

Halit Paşa'nın ölüm haberi memlekette büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Ankara'ya memleketin her tarafından taziye telgrafları çekilmiştir⁷⁵. Savcılığın talebiyle Halit Paşa'nın naaşınınotopsisi yapılmıştır. Ardından İslami usullere göre naaş hazırlanmıştır. Ailesinin isteğiyle cenazenin Eyüp mezarlığına defnedilmesi kararlaştırılmıştır. Cenazenin İstanbul'a

⁶² *Son Telgraf*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No:239, s. 1; *Cumhûriyyet*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 275, s. 3; *Cumhûriyyet*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 277, s. 1.

⁶³ Kandemir, *a.g.e.*, s. 87.

⁶⁴ Kutay, *a.g.e.*, s. 75; *İstikbâl* 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 1403, s. 1.

⁶⁵ Kandemir, *a.g.e.*, s. 87.

⁶⁶ *Vatan*, 14 Şubat 1341/ 14 Şubat 1925, No: 664, s. 3; *Vatan*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 2

⁶⁷ *Son Telgraf*, 14 Şubat 1341/14 Şubat 1925, No:242, s. 1.

⁶⁸ *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2,C. 14. s. 66; *Vatan*, 14 Şubat 1341/ 14 Şubat 1925, No: 664, s. 2.

⁶⁹ *Son Telgraf*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No:243, s. 1.

⁷⁰ *Son Telgraf*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, No:246, s. 1; *Vatan*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 666, No: 2.

⁷¹ *Vatan*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 2

⁷² Kandemir, *a.g.e.*, s. 88.

⁷³ *Cumhûriyyet*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No: 280, s. 1.

⁷⁴ Yiğit, *a.g.e.*, s. 240.

⁷⁵ Kandemir, *a.g.e.*, s.88.

gönderilmesi öncesinde Ankara'da son bir resmi tören yapılmıştır. Cenaze merasimine Başvekil Ali Fethi(Okyar) Bey, vekiller, mebuslar ve çok sayıda halk katılmıştır. Halit Paşa'nın naaşı, sabah saat onda özel bir askerî törenle hastaneden alınmıştır.Meclis Muhafız Taburu zabitleri tarafından cenaze sancaklarla sarılmış özel bir vagona koyulmuştur. Törende hazır bulunanlar Halit Paşa için dua etmişlerdir. Ardından Halit Paşa'nın kardeşi Sami Bey'e ve akrabası Hakkı Şinasi Paşa'ya taziyede bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı temsilen Başkâtip Tevfik Bey de cenaze merasimine katılmış ve taziyelerini bildirmiştir. Tren on biri çeyrek geçe Ankara'dan hareket etmiştir⁷⁶.Halit Paşa'nın naşını İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi veErzurum Mebusu Rüştü(Soydan) Paşalarla Malatya Mebusu Mehmet Hilmi(Oytaç) Bey refakat etmişlerdir⁷⁷.

Halit Paşa'nın cenazesi 15 Şubat 1925 tarihinde saat biri kırk beş geçe Ankara treniyle Haydarpaşa'ya getirilmiştir. Eski Başvekil İsmet Paşa, mebuslar, kolordu subayları, vali, belediye başkanı, polis müdürü, merkez kumandanı, malûl gaziler, CHPve TCF'nintemsilcileri, piyade, jandarma, bahriye mensupları, belediye ve polis memurları, öğrencilerve binlerce vatandaş, Halit Paşa'nın cenazesini Haydarpaşa istasyonunda karşılamışlardır. Feridun Paşa Camii Hatibi İsmail Hakkı Efendietkileyici bir dua okumuştur. Duadan sonra Halit Paşa'nın naşı vagondan indirilmiştir. Tekbir sesleri eşliğinde istasyon binasından çıkarılmış ve Haliç Şirketi'nin yedi numaralı vapuruna bindirilmiştir. Önde limanrömorkörü, arkada Halit Paşa'nın naşını taşıyan bayraklarla süslenmiş7 numaralı Haliç Vapuru, saat üçte limana ulaşmışlardır. Bir süre sonra Halit Paşa'nın naaşı Eyüp Sultan Camii'ne getirilmiştir. Eyüp iskelesi ve sokakları, erkek, kadın binlerce halk ile dolmuştu. Cenazenin Eyüp'e gelmesiyle tabut vapurdan çıkarılmıştı. Burada yeni bir cenaze alayı teşkil edilmiştir. Cenaze alayı Eyüp'ten hareket ederek Eyüp Sultan Camii'ne giden caddeyi takip etmiştir. Yollarda, evlerin pencerelerinde ve sokak başlarından vatandaşlar naaş geçerken gözyaşlarını tutamamışlardır. Kadınlardan biri ağlayarak şöyle haykırmıştır: "*Beş evlâdım senin yanında şehîd gitti, askerinin kıymetli Paşa'sı, kumândânı!*"

Yollar dar olduğu için beş dakikalık mesafe ancak bir saatte alınabilmişti. Cenaze Alayı Eyüp Sultan Camii'ne yaklaşınca minarelerden hafızlar tehlil ve tekbirler getirmişlerdir. Minareden yükselen tekbir sesleri arasında naaş musalla taşına koyulmuştur. Burada Halit Paşa'nın cenaze namazı büyük bir cemaatle kılınmıştır. Namazda, İsmet Paşa da hazır bulunmuştur. Namazdan sonra cenaze dualar ve tekbirler eşliğinde, Halit Paşa'nın köşkü önünden geçilerek Turgutlar Mezarlığı'na getirilmiştir. Paşa'nın defnedileceği yer babası Ahmet Bey, ağabeyleri Mehmet ve Osman, küçük kardeşi Mahmut Beylerin mezarlarının bitişiğine kazılmıştı. Sureler okunup dualar edildikten sonra Paşa'nın naaşı saat beşte defnedilmiştir. Cenazenin defninden sonra TBMM adına İstanbul'a gelen Hakkı Şinasi ve

⁷⁶*Cumhûriyyet*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No: 280, s. 1; *Vatan*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 1.

⁷⁷*İstikbâl* 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 1403, s. 1

Rüştü Paşalarla İstanbul'da bulunan bazı mebuslar ve Vali, Halit Paşa'nın köşküne gitmişler, annesi Fatma Hanım ve kardeşi Sami Bey'e taziyelerde bulunmuşlardır.⁷⁸

3.4. Tahkikat

Olaydan hemen sonra mecliste ilk tahkikat yapılmış, cürmü meşhud olduğu kabul edilerek mesele savcılığa intikal ettirilmiştir. Savcı Nazım ve Sorgu Hâkimi Nurettin Beyler meclise gelerek tahkikata başlamışlardır⁷⁹. Olaya müdahil olanların ilk ifadeleri alınmıştır⁸⁰. Olayda hafif yaralanan Ali Bey, meclis başkanlığına ve savcılığa verdiği ilk ifadesinde Halit Paşa ile Hüseyin Bey arasında çıkan tartışmayı sonlandırmaya çalışırken Paşa'nın üzerine saldırdığını belirtmiştir. Kendini korumak için mecburen silahını ateşlediğini söylemiştir⁸¹. Halit Paşa'nın ise sağlık gerekçesiyle ifadesine başvurulmamıştır⁸².

Savcılık, 12 Şubat 1925 tarihinde tahkikat fezlekesini yayımlamıştır⁸³. Buna göre, Halit Paşa cebinden çıkardığı iki tabancayla Ali Bey'in üstüne hücum etmiştir. Ali Bey geri geri kaçmaya çalışırken merdivenlerden düşmüştür. Halit Paşa, Ali Bey'in üzerine atılarak silahını ona yöneltmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey hızla Halit Paşa'nın elini yakalamıştır. O anda patlayan tabancanın kurşunu Ali Bey'in sol yanağını yaktığı gibi tabancanın arpacığı da aynı yerden çızmıştır. Ali Bey ise hayatını kurtarmak amacıyla tabancasını Halit Paşa'nın göğsüne dayamış ve ateş etmiştir. Çıkan kurşun, Paşa'nın sol tarafından seyrini yaparak Hüseyin Avni Bey'in üstünde kalmıştır. Vurulduğunu zanneden Hüseyin Avni Bey, Paşa'nın elinden aldığı tabancayı arkadaşlarına vererek "*Ben de vuruldum*" demiştir⁸⁴.

Halit Paşa'nın vefatından sonra Ali Bey, verdiği ifadesinde aynı mealde olayı anlatmıştır. Farklı olarak Halit Paşa'nın son kurşununu alına dayadığında keşke eli titremeseydi demiştir⁸⁵. Rize Mebusu Rauf Bey ise ifadesinde, Harp Okulu'ndan beri arkadaşı olan Halit Paşa'nın vefatından kendisi kadar kimsenin üzüntü duyamayacağını, olayla ilgili isminin anılmasına çok üzülüğünü ifade etmiştir⁸⁶. Savcılık, Paşa'nın vefatıyla ilgili yaptığı tahkikatın kesin sonucunu 16 Şubat 1925'te tamamlamıştır. Tahkikat neticesine göre olayın sebebi Malûl Gazilerin Terfihi Hakkındaki Kanun'un Halit Paşa'nın, düşüncesi doğrultusunda kabul edilmemesidir. Paşa bunun sebebini Ali, Rauf, Kılıç Ali ve Hüseyin Avni Beylere bağlamıştır. Hüseyin Bey'in tavrını ise vasita yapmıştır. Cinayet kastıyla saldırıda bulunan Halit Paşa'dır. Kendisini Rize Mebusu Rauf Bey'in vurduğu iddiası gerçek değildir. Halit Paşa'nın vücudundan çıkarılan kurşun Ali Bey'in tabancasından ateş edilen nikel bir mermidir. Halit Paşa, Ceza Kanun'unun 180. maddesinin ekine göre birkaç kere öldürme kastıyla silah

⁷⁸ *Cumhûriyyet*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 281, s. 1-2; *Vatan*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 666, No: 1.

⁷⁹ *Vatan*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 660, s. 1.

⁸⁰ Kandemir, *a.g.e.*, s.86.

⁸¹ *Vatan*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 661, s. 1; *Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 1.

⁸² *Vatan*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 666, No: 3.

⁸³ Kutay, *a.g.e.*, s. 71.

⁸⁴ *Cumhûriyyet*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 277, s. 1.

⁸⁵ Kandemir, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁸⁶ Kandemir, *a.g.e.*, s. 91.

gösterme ve ateşleme suçu işlemiştir. Paşa vefat ettiği için hakkında takibat imkânı kalmamıştır. Saldırıya uğrayan ise Afyon Mebusu Ali Bey'dir. Ali Bey, hayatını kurtarmak için silahını bir kez ateşlemek zorunda kalmıştır. Buceza kanununda suç teşkil etmemektedir. Diğer mebusların da olaya müdahale etmedikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle Ali Bey ve arkadaşlarının, Ceza Kanunu'nun 123. maddesi gereğince mahkeme edilemezler⁸⁷.

Feridun Kandemir, olay sonrasında sıklıkla rivayet edilen bir hususa değinmiştir. Ali Bey, arkadaşı Rauf Bey'i kurtarmak için suçu üstlenmiştir. Aksi takdirde Rauf Bey cinayetten yargılanacak ve ceza alacaktı⁸⁸. Kadirbeyzade Zeki Bey de hatıralarında Ali Bey'in, nefsi müdafaadan yararlanmak için olayı üstlendiğini iddia etmiştir⁸⁹. Ali Fuat Paşa ise hatıralarında olayın kapatılmaya çalışıldığını ileri sürmüştür. Meclis başkanı Kazım Paşa'nın hiçbir şey olmamış gibi davrandığını, olayın failinin belli olmasına rağmen kimseyi muhakemeye sevkettirmediğini belirtmiştir. Sadece Ankara Savcılığı'nın meclise çağrıldığı, Halit Paşa'nın ifadesi alınmadan ve doktor raporu yayımlanmadan "*tecavüze uğrayan Ali Bey'in kendini müdafaa ederken Halit Paşa'nın vurulduğu...*" şeklinde beyanat verdirildiğini ifade etmiştir.⁹⁰

3.5.Olayın Yankıları

3.5.1.TBMM'de Etkisi

TBMM'nin 9 Şubat 1925 tarihli 51. Birleşimde Başbakanlık bütçesinin görüşülmesine başlanmıştı. Birleşimin ikinci oturumunun sonunda önce silah sesleri duyulmuş ardından bir hademe koşarak "*Koridorda adam vurulmuş*" diye bağırmıştır⁹¹. Buna rağmen meclis başkanlığına vekâlet eden Bursa Mebusu Refet(Canitez) Bey, mebuslardan yerlerine oturmalarını ve müzakerelere devam etmelerini istemiştir. İlk olarak CHP'nin liberal grubundan Saruhan Mebusu Mehmet Reşat Bey söz alarak Meclis Muhafız Taburu'nun nerede olduğunu neden olaya müdahale etmediğini sormuştur. Meclis'te silah kullanılmasını şiddetle eleştirmiştir⁹². Ergani Mebusu İhsan Hamit Bey de güvenliğin sağlanamadığı gerekçesiyle yarın meclise tabanca ve bombayla geleceğini ifade etmiştir. Tunceli Mebusu Feridun Fikri Bey ise meclis başkanlığından olayla ilgili açıklama yapmasını istemiştir.

Meclis'te TCF mensupları ve CHP içindeki liberallerin olay hakkında bilgi istemeleri CHP'nin sertlik yanlısı grubunu rahatsız etmiştir. Bunlardan Karasi Mebusu Süreyya Bey söz alarak asıl görüşme konusu bütçenin müzakerelerine devam edilmesini istemiştir. Karasi

⁸⁷ *Cumhuriyyet*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 281, s. 1; *Cumhuriyyet*, 17 Şubat 1341/17 Şubat 1925, No: 282, s. 3; *Yeni Yol*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, No: 73-173; *İstikbâl* 18 Şubat 1341/ 18 Şubat 1925, No: 1406, s. 1; Öztürk, a.g.e., s. 431-432.

⁸⁸ Kandemir, a.g.e., s. 93.

⁸⁹ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hâtıraları*, s. 220.

⁹⁰ Cebesoy, a.g.e., s. 146-147.

⁹¹ *İstikbâl*, 11 Şubat 1341/ 11 Şubat 1925, No: 1401, s. 1; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 13, TBMM Matbaası, Ankara 1975, s. 266; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem 1923-1927, C.II, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 407.

⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 13. s. 266.

Mebusu Vehbi Bey de onu desteklemiştir. meclisbaşkanının olay hakkında bilgi aldırıp meseleyi aydınlatacağını söyleyerek konuşmasını şöyle tamamlamıştır: “Biz heyecana kapılırsak, doğru bir şey değildir, müzakereye devam ederiz, demir gibi yerimizde otururuz.” Vehbi Bey’in sözleri karşısında: “Meclis içinde de tabanca patlamamasının garantisi var mı” sesi yükselmiştir. Meclis başkanı ise olayla ilgili kanuni muamelenin yapılacağını belirterek mebusları sükûnete davet etmiş ve bütçe müzakerelerine devam edilmesini istemiştir. Neticede müzakereler kaldığı yerden tekrar başlamıştır. Celse sürecinde çok sayıda mebus koridordaki silah sesleri nedeniyle toplantıdan ayrılmış, meclis toplantı yeter sayısını kaybetmiştir. Başkan, açıklama yapılması isteklerine karşın malumat alıp meclisi bilgilendireceğini söylemiştir. Meclisi ertesi günü saat 13:00’e kadar tatil etmiştir⁹³.

Zabıt ceridelerine yansıdığı kadar meselenin meclis üzerindeki etkisi bu şekilde olmuştur. Olayı telefonla haber alan TBMM Başkanı Kazım Paşa derhal TBMM’ye gelmiştir⁹⁴. Gerekli malumatı aldıktan sonra meclis kürsüsüne çıkarak Halit Paşa ile Ali Bey arasında bir kavga çıktığını ve Paşa’nın vurulduğu bilgisini mebuslara vermiştir. Kazım Paşa’nın bu kısa bilgisini yeterli bulmayan bazı mebuslar, “Ne için malumat vermekten çekiniyorsun?” diye başkana itirazda bulunmuşlar ve salonu terk etmişlerdir⁹⁵. Meclis başkanı Kazım Paşa olay günü ilk tahkikatı yapmıştır. Şahitlerin ifadeleri merkezinde bir tezkere hazırlanmıştır. Ardından Ankara Asliye Mahkemesi Savcılığı, meclise davet edilmiş, mesele ona havale edilmiştir⁹⁶.

Meclis, 10 Şubat 1925’te Kazım Paşa başkanlığında toplanmıştır. Paşa, olayla ilgili meclisi bilgilendirmek için hazırlanan tezkereyi okumuştur. Tezkere, Anadolu Ajansı vasıtasıyla kamuoyuna da duyurulmuştur⁹⁷. Ardından ilk sözü Saruhan Mebusu Mehmet Reşat Bey almıştır. Muhalefetinde sıklıkla kullanacağı ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Mecliste bir süredir *derebeylik havasının estiğini* söylemiştir. Çok sayıda mebusun düşüncelerini özgürce ifade etmeye çekindiklerine şahit olduğunu belirtmiştir. Dünkü olayın da söylediklerinin ispatı olduğunu ifade etmiştir. Nizamnamede meclise silahla girilemeyeceği hükmünün hiçbir zaman uygulanmadığını belirtmiş, Kazım Paşa’dan nizamnamenin tatbik ettirilmesini rica etmiştir⁹⁸.

Reşat Bey’in *derebeylik* sözü mecliste CHP’nin sertlik yanlısı mebuslarını kızdırmıştır. Kütahya Mebusu Ragıp (Soysal) Bey, meclis başkanından *derebeylik* sözünün geri alınmasını temin etmesini istemiştir. Karasi Mebusu Ali Sururi Bey ise mecliste *derebeylik* uygulamasının olmadığını, şimdiye kadar her istediğini söyleyebildiğini belirtmiştir⁹⁹. Meclis başkanı gelen tepkiler üzerine Reşat Bey’in ifadelerinin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Herkesin düşüncelerini serbestçe söyleme hakkının bulunduğunu,

⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13. s. 266, 267, 268.

⁹⁴ Özalp, a.g.e., s. 34.

⁹⁵ Vatan, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 660, s. 3; Cumhuriyet, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 275, s. 1.

⁹⁶ TBMM Başkanlığı’nın Tahkikat Süreti, TBMM Arşivi, Sicil No: 452.

⁹⁷ Meclis’te okunan tezkere için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13. s. 271.

⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13, s. 272; Ahmet Yeşil, Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilâtı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Yay., Ankara 2002, s. 289-290; Ali Fuat Paşa, Reşat Bey’in bu sözlerle bütün millete tercüman olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Cebesoy, a.g.e., s. 146.

⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13. s. 272.

bunun da meclis başkanlığı tarafından garanti edildiğini söylemiştir. Kırşehir Mebusu Yahya Galip(Kargı) Bey, Reşat Bey'in bu sözleriyle TBMM'ye leke sürdüğünü ifade etmiştir¹⁰⁰.Karesi Mebusu Ahmet Süreyya (Örgeevren) Bey ise söz alarak, olayın tahkikat raporundan ibaret olduğunu belirtmiştir. Reşat Bey'in:“*Yakinen biliyorum ki, birçok arkadaşlar kanaatlerini ishar edemiyor.*”söyleminin doğru olmadığını ifade etmiştir¹⁰¹.Gaziantep Mebusu Kılıç Alive Mardin Mebusu Yakup Kadri(Karaosmanoğlu) Beyler, Reşat Bey'in sözünü geri almasını istemiştir. Yakup Kadri Bey şöyle haykırıştır: “*Reis Paşa! Sözünü geri almadıkça burada ya o oturamaz, ya biz oturamayız.*”Kazım Paşa ise Reşat Bey'den ifadesini düzeltmesini istemiştir. Reşat Bey, kürsüye tekrar çıkarak amacının bu gibi hadiselerin tekrarlanmaması olduğunu söylemiş ve Nizamnamenin tamamen uygulanması temennisinde bulunmuştur. Bolu Mebusu Falih Rıfkı(Atay) ve Kılıç Ali Beyler Reşat Bey'in ifadesini yeterli bulmamışlarsa da Kazım Paşa onun sözünü geri aldığı söyleyerek konuyu kapatmıştır. nizamnamenin uygulanmasının takipçisi olacağını ifade etmiştir¹⁰².

Halit Paşa'nın vefat ettiği haberi Kazım Paşa tarafından 14 Şubat tarihli ilk oturumda bildirilmiştir. Kazım Paşa, Halit Paşa'nın vefat ettiğini büyük üzüntüyle meclise arz ettiğini, bütün mebusların da aynı üzüntüyü paylaştığını söylemiştir. Halit Paşa'nın ruhuna Fatıha ithaf ederek meclisi beş dakika tatil etmiştir¹⁰³.TBMM, Halit Paşa'nın tedavi, defin ve İstanbul'a nakil masraflarını üstlenmiştir¹⁰⁴. Bunun yanı sıra meclis adına İstanbul'daki cenaze törenine katılması için TBMM Birinci Reis Vekili Ali Bey görevlendirilmiştir¹⁰⁵.

Halit Paşa'nın vefatı nedeniyle meclise telgraflar çekilmiştir. 17 Şubat 1925'te mecliste okunan ilk telgraf Halit Paşa'nın annesi Fatma Hanım'ındır. Fatma Hanım telgrafında, oğlu Halit Paşa'nın cenazesine katılarak üzüntülerini paylaşan meclise teşekkür etmiş, Türk milletinin sonsuza kadar yaşaması duasında bulunmuştur¹⁰⁶.İkinci telgraf ise meclis adına Halit Paşa'nın cenazesi için İstanbul'da bulunan Hakkı Şinasi ve Rüştü Paşalarla Hilmi Bey'den gelmiştir. Telgrafta, Halit Paşa'nın cenazesinin defin süreci anlatılmış, ailesine meclis adına taziyelerde bulunduğu bilgisi verilmiştir¹⁰⁷.Meclis başkanlığı, 18 Şubat'ta telgraflara ayrı ayrı cevap vermiştir¹⁰⁸.Ankara'da bulunan yabancı temsilciliklerden Afganistan Elçisi Sultan Ahmet, Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti Temsilcisi Soliçbeyler de meclise taziyeye

¹⁰⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 13. s. 272.

¹⁰¹TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 13. s. 272-273.

¹⁰²TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 13. s. 273; Meclis Başkanı Kazım Paşa hatıralarında, Mustafa Kemal Paşa ile mebusların Meclis'te tabanca taşımamalarını tartıştıklarını belirtmiştir. Mebusların Meclis'e girerken görevliler tarafından aranmasının şeref kırıcı olacağı gerekçesiyle böyle bir yasağın konulmamasına karar verdiklerini belirtmiştir. Bununla beraber Mebuslara verilecek bir tebliğle tabanca taşımamalarını tavsiye etmeyi uygun bulduklarını ifade etmiştir. Bkz. Özalp, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁰³TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 13. s. 302; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 14, TBMM Matbaası, Ankara 1976, s. 2.

¹⁰⁴TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 14. s. 194-195..

¹⁰⁵Cumhuriyet, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No: 280, s. 1; Vatan, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 1.

¹⁰⁶“Hâlid Paşa'nın Annesi Fatma Hanım'ın Telgrafı”, TBMM Arşivi, Sicil No: 452.

¹⁰⁷“Hakkı Şinâsi, Rüşdî Paşalarla Hilmi Bey'in Telgrafı, TBMM Arşivi, Sicil No: 452.

¹⁰⁸Telgraflar için bkz. TBMM Arşivi, Sicil No: 452; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 14. s. 66.

telgrafları çekmişlerdir. Kazım Paşa, bu telgraflara da gerekli cevabın verileceğini ifade etmiştir¹⁰⁹.

3.5.2. Basında Etkisi

3.5.2.1. İktidar Yanlısı Basın

İktidar yanlısı basın, olayı basit bir sebepten çıkmış alelade bir vaka olarak göstermiştir. Meselenin siyasi platforma çekildiğini iddia ederek bunu şiddetle eleştirmiştir. Olayın bir an önce kapatılmasına yönelik tavır sergilenmiştir. Açıklama ve değerlendirmelerini tamamen resmi tebliğler üzerinden yapmıştır.

Cumhûriyyet gazetesi, olay hakkında ilk malumatını meclisin resmi tebliği merkezinde vermiştir¹¹⁰. 11 Şubat tarihli sayısında olayla ilgili incelemelerin devam ettiği, Halit Paşa'nın cinnet geçirdiği, Paşa'nın kimin kurşunuyla yaralandığının henüz bilinmediğini belirtmiştir¹¹¹. *Cumhûriyyet* gazetesi başyazarı ve aynı zamanda CHP'nin ileri gelen üyelerinden Menteşe Mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, 10 Şubat tarihinde gazetesine gönderdiği telgrafta olayı resmi tebliğler doğrultusunda ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Ali Bey'le Halit Paşa arasında olay anına kadar en küçük bir husumetin dahi bulunmadığını iddia etmiştir. Olayın sebebinin önemsiz bir takrire imza atma meselesi olduğunu, Halit Paşa'nın asabiyeti nedeniyle vakanın engellenemediğini belirtmiştir. Bu gibi vakaların dünyanın her yerinde meydana gelebileceğini, olayın siyasi yöne çekilip meclis sorunu yapılmamasını istemiştir¹¹².

Halit Paşa'nın ölümü sonrasında iktidar yanlısı basın aynı tutumunu devam ettirmiştir. 15 Şubat tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde o sırada CHP'nin Mardin mebuslarından Yakup Kadri Bey, "*Millî Bir Ziyâ*" ibareli bir başyazı kaleme almıştır. Yakup Kadri'ye göre, olayın sebebi kaza ve kaderin cilvesi olarak Halit Paşa'nın son günlerindeki aşırı asabiyetidir. Onun bir dost elinden çıkan kaza kurşunuyla vefat etmesi bütün milleti üzüntüye boğmuştur. Belki de en fazla üzülen olayı ayırmak için kavgaya müdahil olan ve kendini savunmak için Halit Paşa'yı kaza kurşunuyla vuran Ali Bey'dir. Bu nedenle meselenin iki kurbanı vardır. Biri ebediyete intikal etmiştir. Diğeri en yakın arkadaşını vurmanın getirdiği vicdan azabını çekmek üzere hayatta kalmıştır. Yakup Kadri Bey, ebediyete intikal eden Halit Paşa'dan ziyade Ali Bey'e acımak gerektiğini ifade etmiştir¹¹³. 16 Şubat tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi ise olayla ilgili hukuki tahkikatın sonuçlandığını ve Ali Bey'in nefsi müdafaada bulunduğunun ve masumiyetinin kanıtlandığını kamuoyuna duyurmuştur¹¹⁴.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 14. s. 66.

¹¹⁰ *Cumhûriyyet*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 275, s. 3.

¹¹¹ *Cumhûriyyet*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 276, s. 1.

¹¹² Yunus Nadi, "Hâdisenin Tarz-ı Cereyânı ve Mâhiyyeti", *Cumhûriyyet*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No: 276, s. 1.

¹¹³ Yakup Kadri, "Millî Bir Ziyâ", *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No: 1350, s. 1; *Cumhûriyyet*, 17 Şubat 1341/17 Şubat 1925, No: 282, s. 2; *Son Telgraf*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, No: 246, s. 1.

¹¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 1351, s. 1

3.5.2.2. Muhalif Basın

Muhalif basın olaya büyük ilgi göstermiştir. İlk gün iktidarın yansıttığı şekliyle olayı sayfalarına taşımıştır. İlerleyen günlerde ise olayın esrarengiz boyutlarının olduğunu iddia etmiştir. *Son Telgraf* gazetesi 10 Şubat tarihli sayısında, olayın Halit Bey'in asabiyetinden kaynaklandığını ifade ederek iki gün önce Paşa'nın Trabzon Mebusu Muhtar Bey'le tartışmasını aktarmıştır¹¹⁵. 10 Şubat tarihli *Vatan* gazetesi de olayın seyrini hükümetin yansıttığı şekilde aktarmıştır. Bununla beraber, Halit Paşa'nın vücuduna kurşunun arkadan girdiği bilgisini vermiştir¹¹⁶.

11 Şubat 1925 tarihli *Son Telgraf* gazetesi muhabiri, olayın hükümet ve muhalefet üzerindeki etkisini kamuoyuna aktarmıştır. Diğer muhalif gazetelerin de sayfalarına taşıdığı bu yazıya göre CHP içindeki sertlik yanlılarının temsilcisi Recep Bey'in hücumuna uğrayan ve düşürülmesi için uğraşılan Fethi Bey Hükümeti, bu olayla mevkiini kuvvetlendirmiştir. CHP içindeki "silahşörlerin", hükümet kurmaya layık olmadıkları düşüncesi güçlenmiştir. Olayın erken seçime neden olacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. TCF mensupları ise hadise karşısında sessizliklerini korumuşlardır. Mevcut durumun mevkilerini güçlendirdiğine inanmaktadırlar.¹¹⁷

12 Şubat tarihli *Vatan* gazetesinde olayla ilgili yapılan resmi açıklamalar sorgulanmaya başlanmıştır. CHP mensuplarının olayı basit bir vaka olarak gösterip kapatmaya çalıştığı ifade edilmiştir¹¹⁸. Halit Paşa'nın vefatından sonra muhalif basın olayın gösterilenden farklı olduğunu yüksek sesle ifade etmiştir. Halit Paşa'nın annesiyle yapılan röportajları, merhumun özgeçmişini sayfalarına taşıyarak kamuoyunun dikkatlerini olaya çekmiştir¹¹⁹. 18 Şubat tarihli *Vatan* gazetesi, savcılık raporunun olayın sebeplerini ortaya koyamadığını ifade etmiş ve şu soruları yöneltmiştir: Halit Paşa'nın cinnet geçirmesinin sebepleri nelerdir? Kimlere ne için kızmıştır? Halit Paşa'yı tahrik edenler var mıdır? Halit Paşa, yolsuzluk ve usulsüzlükler karşısında hassasiyete mi kapılmıştır? Onun bazı usulsüzlüklerden rahatsız olduğu ve bunları şikâyet ettiği doğru mudur? Şikâyetler nedeniyle kendine karşı kin ve nefret duyguları oluşmuş mudur? Halit Paşa'nın ensesinden kafasına vurulduğu, beynine kadar işlemiş derin bir yaranın olduğu söylenmektedir, bunun açıklaması ne için yapılmamıştır? Halit Paşa'yı muayene eden doktorların raporları ne için yayımlanmamıştır? Gazete, kurşunun Halit Paşa'nın vücuduna nereden girip çıktığının ve Ali Bey'den başka olaya müdahale edenlerin olup olmadığını halen meçhul bulunduğunu belirtmiştir. Gerçeklerin ortaya

¹¹⁵*Son Telgraf*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No:238, s. 1.

¹¹⁶*Vatan*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, No: 660, s. 1.

¹¹⁷*Son Telgraf*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, No:239, s. 1; *Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 3; *İstikbâl* 17 Şubat 1341/ 17 Şubat 1925, No: 1405, s. 1.

¹¹⁸*Vatan*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No: 662, s. 3.

¹¹⁹*Vatan*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 665, s. 2; *Vatan*, 17 Şubat 1341/17 Şubat 1925, No: 667, No: 3; *Son Telgraf*, 14 Şubat 1341/14 Şubat 1925, No:242, s. 3; *Son Telgraf*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, No:243, s. 1.

çıkartılması için bu soruların yanıtlanmasını ve doktor raporlarının bir an önce yayımlanmasını istemiştir¹²⁰.

18 Şubat tarihli *Son Telgraf* gazetesi ise Halit Paşa'nın kardeşi Sami Bey'le yaptığı bir mülakata yer vermiştir. Sami Bey, olayın gerçek safhasının resmî ve gayriresmî verilen şekillerinden çok farklı olduğunu söylemiştir. Halit Paşa'nın tabancalarından çıkan kurşunların saplandıkları yere bakıldığında sağ bileğinin tutulduğu, sol elinin de geriye büküldüğünün anlaşıldığını ifade etmiştir. Halit Paşa'nın yaralandıktan sonra kendisine: “*Üzerimehücüm ettiler, tabi hücüm karşısında başka türlü hareket edemedim. Bana kahbelik yaptılar*” dediğini ifade etmiştir. Paşanın çevresinin sarılıp kollarının tutulduğu için kurşunların hedeften uzaklaştığını iddia etmiştir. Halit Paşa'nın son günlerinde yanından ayrılmayan arkadaşlarının da şahit oldukları gibi Paşanın başında yaralar olduğunu ifade etmiştir. Bugüne kadar bu bilginin neden saklandığını sormuştur. Sami Bey, Halit Paşa'nın vefatının iktidar, muhalif herkesiüzüntüye sevkettiğini, sadece beş on kişinin yüzünü güldürdüğünü belirtmiştir. Kardeşinin kanını dava edip ortalığı bulandırmayacağını, Paşanın artık geri gelmeyeceği gerçeğinden yola çıkarak “*ne yapalım millete kurbân olsun*” demiştir¹²¹.

Köşe yazılarında ise olayın ilk günlerinde mecliste silah kullanılmasına yönelik eleştiriler yapılmıştır. Fevzi Lütfü Bey, 10 Şubat tarihinde *Son Telgraf* gazetesinde, “*Meclisteki Feci' Âkıbet*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında belirttiğine göre, mecliste sözden önce silah ve baskı kurmaya çalışan bazı asker mebuslar bulunmaktadır. Harp sahalarından siyaset hayatına sokulan bu mebuslar mecliste istenmeyen olaylara davetiye çıkarmaktadırlar. Lütfü Bey, asker mebuslardan ziyade onları meclise sokanları eleştirmiştir¹²². Ahmet Emin (Yalman) Bey, 11 Şubat tarihli *Vatandaş* gazetesinde “*Mecliste Hâdise*” ibaresiyle kaleme aldığı başyazısında meclise silah sokulmasını tenkit etmiştir. Meselelerin silahla değil sözle halledilmesi gerektiğini, mecliste meydana gelen bu olayın bir daha yaşanmaması için silahların meclise sokulmamasını istemiştir¹²³. Sadri Ethem Bey, 11 Şubat tarihinde *Son Telgraf* gazetesinde “*Askerlikle Meb'ûsluğun Tefriki Lüzûmu*” başlıklı yazısında askeri ruhtan uzaklaşmamış mebusların meclisi terk edip asıl mesleklerine dönmelerinin uygun olacağını savunmuştur¹²⁴.

Halit Paşa'nın vefatıyla birlikte olayla ilgili muhalif düşünceler ortaya koyulmuştur. Fevzi Lütfü Bey, 15 Şubat tarihli “*Hepimize Yazık*” başlıklı yazısında yolsuzluk söylentilerinin olay üzerindeki etkisine değinmiştir. Yolsuzluk meselesinin üstüne giden Halit Paşa'nın sınırlarının dizginlenemeyecek hale geldiğini, neticede iki kahramandan birinin ölümüne neden olduğunu ifade etmiştir. Olayın asıl sorumlusunun yolsuzluğu örteler olduğunu

¹²⁰ *Vatan*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, No: 668, No: 1.

¹²¹ *Son Telgraf*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, No:246, s. 1; *Vatan*, 19 Şubat 1341/19 Şubat 1925, No: 669, No: 1; *İstikbâl* 24 Şubat 1341/ 24 Şubat 1925, No: 1410, s. 2; Devrin Muhafız Tabur Komutanı İsmail Hakkı Tekçe de Halit Paşa'nın son anlarında Mehmetçiğin meselelerini sayıkladığını söylemiştir. Onun belirttiğine göre Paşa şunları sayıklamıştır: “*Levazım reisini çağırın! Niçin askerinin kışlık elbisesi verilmedi? Levazım reisi buraya gelsin! Yemekler niçin bozuk?*” Bkz. Pulur, a.g.e., s. 51.

¹²² Fevzi Lütfü, “*Meclisteki Feci' Âkıbet*”, *Son Telgraf*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, Sayı: 238, s. 2.

¹²³ Ahmet Emin, “*Meclisteki Hadise*”, *Vatan*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, Sayı: 661, s. 1.

¹²⁴ Sadri Ethem, “*Askerlikle Meb'ûsluğun Tefriki Lüzûmu*”, *Son Telgraf*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, Sayı: 239, s. 1.

belirtmiştir¹²⁵.15 Şubat tarihli *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin “*UmûmîHayâtımızınKurbânları*” adlı bir başyazı kaleme almıştır. Yazıda belirtildiğine göre, olayla ilgili Ali Bey’i itham etmekdoğru değildir. Ali Bey, nefsi müdafaa gerekçesiyle aklansa dahi bu talihsiz olayın vicdani sesi onu ebediyen takip edecektir¹²⁶.16 Şubat tarihinde kaleme aldığı “*Şâhsîİnfiâller ve Neticeleri*” başlıklı yazısında ise Halit Paşa’nın cenazesinin kaldırılmasına karşın bıraktığı üzüntünün tarihe gömülmediğini belirtmiştir. Fethi Bey Hükümeti’nin iyi niyetli olmasına karşın CHP’ye hâkim olamadığını, CHP’indeki sertlik yanlılarının parti menfaatlerini vatan çıkarlarından üstün gördüklerini iddia etmiştir. Bu anlayışın, Halit Paşa olayı gibi istenmeyen hadiselerin yaşanmasına neden olacağını ifade etmiştir¹²⁷.

3.5.2.3. Anadolu’da Bir Örnek: Olayın Trabzon’da Yankıları

Halit Paşa, Trabzon’da diğer yerlere göre daha çok sevilen ve sayılan bir kişiydi. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de yaptığı kahramanlıklar Trabzon ve çevresinde yakından şahit olunmuş ve takdirle karşılanmıştır. Halit Paşa’nın ittihatçı kimliği de Trabzon ve çevresinin ona karşı olan sempatisini artırmıştır. Zira ittihatçı yapılanma Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Trabzon’da kök salmıştı¹²⁸.Halit Paşa’nın 9 Şubat 1925’temeclis koridorunda vurulması Trabzon ve çevresini derin bir üzüntüye sevketmiştir. Halit Paşa’nın sağlık durumunu öğrenme ve geçmiş olsun dileklerini bildirmek için Ankara’ya çok sayıda telgraf göndermişlerdir¹²⁹. Bunlardan bir tanesini de Erzurum Mebusu Rüştü Paşa’ya çekmişlerdir. Rüştü Paşa, 11 Şubat 1925 tarihinde şu cevabı vermiştir: “*Halid Paşa ile şimdi konuştum. Sıhhati iyidir. Tehlike azalmıştır. Cümle arkadaşlara hürmetler.*”¹³⁰

Halit Paşa’nın yaralanması olayı Trabzon’da eski ittihatçılar tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Trabzon’daki yayın organları *İstikbâl* gazetesi, TBMM’nin resmî tebliğini, olayı aydınlatmada yetersiz bulmuştur. Halit Paşa’nın ölüm haberi ise 15 Şubat 1925 tarihli *İstikbâl* gazetesinde manşetten verilmiştir¹³¹. Gazetede olayla ilgili *İstikbâl* imzalarıyla iki başyazı kaleme alınmıştır. 15 Şubat’ta “*Hâlid Paşa*” başlıklı yazıda belirtildiğine göre, TBMM’nin yayımladığı tebliğdeki ifadeler, olayın ortaya koyulması adına gerçekçi görünmemektedir. Çünkü Halit Paşa bir kere silahını çekti mi olayın seyri tebliğdeki gibi sonuçlanmayacaktır. Rus, Ermeni ve Yunan cephelelerinde aldığı kurşunların öldüremediği Halit Paşa, Afyon Mebusu ve CHP’nin Başkan Yardımcısı Ali Bey’in kurşunuyla vefat etmiştir. Yazıda Ali Bey’in bununla ebediyen iftihar edebileceğini, zira Halit Paşa’yı öldürebilmenin

¹²⁵ Fevzi Lütfü, “Hepimize Yazık”, *Son Telgraf*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, Sayı: 243, s. 2.

¹²⁶ Ahmet Emin, “UmûmîHayâtımızınKurbânları”, *Vatan*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, Sayı: 665, s. 1; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Haz. Erol Şadi Erdinç, C.2, İstanbul 1970, s. 986-987.

¹²⁷ Ahmet Emin, “Şâhsîİnfiâller ve Neticeleri”, *Vatan*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, Sayı: 666, s. 2.

¹²⁸ Milli Mücadele yıllarında Trabzon’da ittihatçı yapılanma için bkz: Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon’da İttihatçılık*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006.

¹²⁹ *Son Telgraf*, 12 Şubat 1341/12 Şubat 1925, No:240, s. 1.

¹³⁰ *İstikbâl*, 12 Şubat 1341/ 12 Şubat 1925, No: 1402, s. 1.

¹³¹ *İstikbâl*, 15 Şubat 1341/ 15 Şubat 1925, No: 1403, s. 1.

kolay bir iş olmadığı belirtilmiştir. Halit Paşa'nın Malta esirlerinin kurtarılmasında önemli katkılar sağlamasına karşın ne gariptir ki bunlar arasında bulunan Ali Bey'in "tevcih ettiği hâin silâhla hayâta gözlerini yummuştur"¹³²

İstikbâl gazetesinde olayla ilgili kaleme alınan diğer yazı 17 Şubat tarihli olup "Hâdisе Karşısında" başlığını taşımaktadır. Savcılığın Ali Bey'in muhakemeedilmeme kararıyla olayın maddi yönünün kapatılmasına karşın kamuoyu nazarında manevi yönünün derinleştiği ifade edilmiştir. İfadeleri alınan şahitlerin Ali Bey'i kurtarmaya yönelik açıklamalarda buldukları iddia edilmiştir. Mecliste bu gibi olayların nihayetlenmesinin ancak sertlik yanlılarının askerlik görevlerine dönmeleriyle olabileceği ifade edilmiştir¹³³.

CHP ve Hükümet'in Trabzon'daki sesi *Yeni Yol* gazetesi, olay hakkında malumatı resmî tebliğler merkezinde vermiştir. Olayın siyasi bir maksatla çıkmadığı, sebebin Halit Paşa'nın asabiyetinden kaynaklandığı iddia edilmiştir. Olayı siyasi bir vaka olarak görenler eleştirilmiştir¹³⁴. *Yeni Yol* gazetesi Halit Paşa'nın vefat haberini ise 16 Şubat tarihinde kamuoyuna bildirmiştir. Haberi, *İstikbâl* gazetesi gibi manşete taşımamış, alelade bir gelişme gibi vermiştir¹³⁵. Bekir Sükuti Bey, 18 Şubat 1925 tarihinde "İcâb-ı Muhâlefet" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında olayı siyasi zemine çektiklerini iddia ettiği muhalefeti eleştirmiştir. Ona göre, olay iki yönden muhalefet için memnuniyet vericidir. Birincisi, iktidarı eleştirmek için önemli bir koz elde etmiştir. Muhalefet için bir diğer memnuniyet verici durum ise Halit Paşa'nın CHP'ye güçlü bağları olan mebuslardan biri olmasıdır. Böylece CHP çok önemli bir değerini kaybetmiştir¹³⁶.

Milli Mücadele yıllarında Maçka'da görev yapan Halit Paşa, kasaba halkı tarafından unutulmamıştır. Vefat haberi onları derinden üzmüştür. Halit Paşa'nın ruhu için 20 Şubat 1925 Cuma günü Maçka'da bir mevlit düzenlenmesi kararı alınmıştır. Mevlit için Maçka ve civar köylerden çok sayıda kişi gelmiştir. CHP temsilcilerinin de katılımlarıyla öğle namazından sonra çok sayıda cemaat eşliğinde Halit Paşa'nın ruhu için mevlit okutulmuştur¹³⁷.

3. 5. 2. 4. Yabancı Basında Yankıları

Halit Paşa olayı yabancı basında da yer bulmuştur. Musul meselesinin tartışıldığı zamanda meydana gelen olayın uluslararası alanda Türkiye aleyhinde kullanılmaması, Hükümet'in en büyük arzularından biriydi. Hükümet'in bu arzusunun gerçekleştiği söylenebilir. Amerika'da geniş bir tiraja sahip *The New York Times* gazetesi, olayla ilgili İstanbul muhabirinin üç telgrafını sayfalarına taşımıştır. 11 Şubat tarihli gazete, olayı "Türk Milletvekilleri Yaralandı" başlıklı haberle kamuoyuna taşımıştır. Habere göre, 9 Şubat tarihinde Ardahan Mebusu Halit Paşa ile Elazığ Mebusu Hüseyin Bey'in tartışması sonucunda

¹³² *İstikbâl*, "Hâlid Paşa", *İstikbâl* 16 Şubat 1341/ 16 Şubat 1925, Sayı: 1404, s. 1

¹³³ *İstikbâl*, "Hâdisе Karşısında", *İstikbâl* 17 Şubat 1341/ 17 Şubat 1925, Sayı: 1405, s. 1.

¹³⁴ *Yeni Yol*, 17 Şubat 1341/17 Şubat 1925, No: 72-172.

¹³⁵ *Yeni Yol*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, No: 71-171.

¹³⁶ Bekir Sükuti, "İcâb-ı Muhâlefet", *Yeni Yol*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, Sayı: 73-173, s. 1.

¹³⁷ *Yeni Yol*, 22 Şubat 1341/ 22 Şubat 1925, No: 76-176, s. 1.

meclis koridorunda skandal bir manzara yaşanmıştır. Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey, olayı ayırmak için müdahale edince Halit Paşa iki tabancasını çekmiş ve ona ateş etmiştir. Ali Bey merdivene takılarak düşmüş, Halit Paşa ise yeniden saldırmıştır. Kavga neticesinde Ali Bey'in yüzü parçalanırken Halit Paşa karnından hafifçe yaralanmıştır. Halit Paşa kendisini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa'ya, Rize Mebusu Rauf Bey tarafından vurulduğunu iddia etmiştir. Haberde, bu olayın mebusların meclise girerlerken aranmaları fikrini canlandığı ifade edilmiştir¹³⁸.

Gazete, Halit Paşa'nın ölüm haberini de sayfalarına taşımıştır. 15 Şubat tarihli sayısında 14 Şubat'ta Ali Bey tarafından vurulan Halit Paşa'nın öldüğünü bildirmiştir. Haberde Halit Paşa'nın askeri kayıtlarda general rütbesiyle Yunanlılara karşı bir tümene kumanda etmekle tanındığı bilgisini vermiştir¹³⁹. 16 Şubat 1925 tarihli sayısında ise "*Vurulan Türk Mebusu Öldü*" başlığıyla haberi yinelemiştir. Halit Paşa'nın 10 Şubat tarihinde diğer mebuslarla yaptığı kavga sonucu aldığı yaralardan öldüğü belirtilmiştir. Habere göre paşanın cenazesi defnedilmek için Eyüp'e getirilecektir. Gazetenin olay hakkındaki yorumu ise şöyleydi: "*Halit'in ölümü, Cumhuriyet'in şiddet ve kanunsuzluk ruhuyla mücadele etmesinin en çarpıcı sonucudur*"¹⁴⁰.

Hadiseye Kanada gazetelerinde de yer verilmiştir. 18 Şubat tarihli *Didsbury Pioneer* gazetesi üçüncü sayfasından olayı "*Türk Mebusu Meclis'te Vuruldu*" başlığıyla vermiştir. Gazetenin İstanbul'dan aldığı telgraf merkezinde verdiği haberine göre, Türk ulusal meclisinde çıkan bir tartışma sırasında Ardahan Mebusu tabancasını çekerek Ali Bey'e birkaç kez ateş etmiştir. Ali Bey hafif yaralanırken Halit, kim olduğu anlaşılamayan birinin ateş etmesiyle ciddi bir şekilde yaralanmıştır¹⁴¹. Haber ilerleyen günlerde Kanada'nın farklı gazetelerinde de aynen yer bulmuştur. 19 Şubat tarihinde *Stony Plain Sun*, 5 Mart tarihli *Crossfield Chronicle* gazeteleri aynı haberi kamuoyuna sunmuştur.¹⁴² Bununla beraber Halit Paşa'nın ölüm haberi Kanada gazetelerinde yer bulmamıştır. Gazeteler, Doğu Anadolu'da patlak veren Şeyh Sait İsyanı ve Musul Meselesi'ne dair haberleri sayfalarına taşımayı tercih etmişlerdir.

Sonuç

Halit Paşa, TBMM'de bulunduğu süre içinde daha çok askerî konularla ilgilenmiştir. Vatan için şehit düşenlerin aileleriyle, malûllerin haklarını savunmuştur. Sıkı bir askeri disipline sahip olan Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın ricalarıyla girdiği siyaset hayatına bir türlü uyum gösterememiştir. Asabi mizacının getirdiği yapıyla mecliste farklı düşünceleri içine sindirememiştir.

¹³⁸ "TurkDeputiesWounded", *The New York Times*, February 11, 1925.

¹³⁹ "TurkishDeputyDies of Duel", *The New York Times*, February 15, 1925.

¹⁴⁰ "Turk Deputy, Shot, Dies", *The New York Times*, 16 February, 1925.

¹⁴¹ "Turkish Deputy Shot in Assembly", *Didsbury Pioneer*, February 18, 1925, s.3.

¹⁴² "Turkish Deputy Shot in Assembly", *Stony Plain Sun*, February 19, 1925; "Turkish Deputy Shot in Assembly", *Crossfield Chronicle*, March 5, 1925, s.5.

Halit Paşa'nın ölümüyle sonuçlanacak olay, iktidar ve muhalefet mensuplarınca farklı değerlendirilmiştir. İktidar, olayın sebebini Halit Paşa'nın asabi ve saldırgan tutumuna bağlamıştır. Dünyanın her yerinde bu tür adi olayların yaşanabileceğini belirterek bir an önce meselenin kapatılmasını istemiştir. İktidar, muhalefeti, olayı siyasete çekmekle suçlamıştır. Muhalefet ise olayın sebepleri arasında Ali Bey ve arkadaşlarının yolsuzluğa karıştıkları iddiasını göstermiştir. Yine Paşa'nın son zamanlarda muhalefete yaklaşmasının CHP'nin sertlik yanlısı mebuslarınca hazmedilememesinin de etkili olduğunu ifade etmiştir. İktidar mensuplarına göre, olay Elazığ Mebusu Hüseyin Bey'in takriri bahanesiyle çıkmıştır. Ali Bey, Halit Paşa ile Hüseyin Bey arasındaki kavgayı ayırmak istemiştir. Bunun üzerine Halit Paşa cebinden çıkardığı tabancalarla Ali Bey'in üstüne yürümüştür. Ali Beynefs-i müdafaamacıyla bir el ateş etmek zorunda kalmıştır. Halit Paşa bu kurşunla yaralanmıştır. Muhalefete göre ise asıl saldırıya uğrayan Halit Paşa'dır. Halit Paşa, saldırı üzerine kendini savunmak için silahlarına sarılmıştır. Paşa, Ali Bey'i altına aldığı zaman arkadan Rize Mebusu Rauf Bey tarafından vurulmuştur. Savcılık, yaptığı tahkikat sonucunda, Ali Bey ve arkadaşlarını haklı bulmuştur. Rapora rağmen muhalefet, Ali Bey'in nefs-i müdafaadan yararlanmak ve arkadaşlarını kurtarmak için olayı üstlendiğinde ve Halit Paşa'yı asıl vuranın Rize Mebusu Rauf Bey olduğunda ısrar etmiştir.

Halit Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan olayın sebebi ve kimin kurşunuyla yaralandığına dair bugünkü verilere göre kesin bir şey söylemeimkânı yoktur. Bununla beraber Paşa'nın yaralandıktan sonra sağlığıyla ilgili yeterli ciddiyetin gösterilmediği ifade edilebilir. Zira Halit Paşa, 9 Şubat 1925'te vurulduğunda meclis odalarından birinde hazırlanan masaların üstüne yatırılmış, tedavisi de burada yapılmıştır. Vefat ettiği 14 Şubat'a kadar sağlık gerekçesiyle hastaneye sevkedilmemiştir. Doktorlar son ana kadar iç kanama olmaması halinde Halit Paşa'nın hayati tehlikesinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bununla beraber Paşa'nın sağlık açısından uygun bir ortamda bulunmaması onun zatüreeye yakalanmasına sebebiyet vermiştir. 14 Şubat günü vefat ettiğinde doktorlar onun ölüm sebebini zatüree olarak göstermişlerdir. Bu da Halit Paşa'nın aldığı yaradan ziyade büyük bir sağlık ihmali neticesinde yakalandığı zatüreedenvfat ettiğini göstermektedir.

Olayda dikkat çeken bir diğer husustahkikatın yeterli ciddiyette yapılmamasıdır. Meclisin ve savcılığın olayla ilgili fezleke ve raporları vakayı tam olarak aydınlatamamıştır. Bunlar Ali Bey'in arkadaşlarının ifadeleri merkezinde hazırlanmıştır. Halit Paşa'nın resmi ifadesi alınmadığı gibi Paşa'nın kendisini ziyaret edenlere anlattıkları da ciddiyetle değerlendirilmemiştir. Fezleke ve savcılık raporu, kamuoyuna aktarılmışken doktor raporları yayımlanmamıştır. Bu nedenle Halit Paşa'nın vücuduna kurşunun nereden girdiği açıklığa kavuşturulmamıştır. Tahkikatın seyrini tamamen değiştirecek bu bilgi ancak doktor raporlarıyla tespit edilebilecektir. Fakat her nedense tahkikat sonuçları kamuoyuna sunulmuşken bütün itiraz ve isteklere rağmen doktor raporları gizlenmiştir. Olay adi bir vaka olarak gösterilerek kapatılmaya çalışılmıştır. İktidarda olayın savcılık raporunda belirtildiğinden ibaret olduğunda ısrar ederek meselenin farklı yönleri çekilmemesini istemiştir. Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Sait İsyanı, Halit Paşa olayının kapanmasını

kolaylaştırmıştır. İsyarla beraber iktidar ve muhalefet bu olaya kilitlenmiş, kısa süre içinde Halit Paşa meselesi kapanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Tutanaklar

- “Hakkı Şinâsi, Rüşdî Paşalarla Hilmî Bey’in Telgrafı, *TBMM Arşivi*, Sicil No:452.
 “Hâlid Paşa’nın Muhtasar Tercüme-i Hâli”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
 “Hâlid Paşa’nın Tercüme-i Hâl Varakası”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
 “Halid Paşa’nın Seçim Mazbatası”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
 “Birinci Şu’be Raporu”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
 “Hâlid Paşa’nın Annesi Fatma Hanım’ın Telgrafı”, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
 TBMM Başkanlığı’nın Tahkikat Sûreti, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 452.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 1, TBMM Matbaası, Ankara 1961.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 10, TBMM Matbaası, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 5, TBMM Matbaası, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 8, TBMM Matbaası, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 4, TBMM Matbaası, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 13, TBMM Matbaası, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 7, TBMM Matbaası, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,C. 14, TBMM Matbaası, Ankara 1976.

Kitap ve Makaleler

- AĞAOĞLU, Samet; *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yay., İstanbul 1998.
 ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.
 AVCIOĞLU, Doğan; *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. 4, Tekin Yay., Ankara 1991.
 AYGEN, Mehmet S., Muzaffer Görktan; *Ali Çetinkaya*, Türkeli Matbaası, Afyon 1982.
 CEBESOY, Ali Fuat; *Siyasi Hatıralar*, C.2., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2002.
 DEMİREL, Ahmet; *Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.
 EMİN, Ahmet; “Meclisteki Hâdise”, *Vatan*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, Sayı: 661.
 EMİN, Ahmet; “Umûmî Hayâtımızın Kurbânları”, *Vatan*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, Sayı: 665.
 EMİN, Ahmet; “Şâhsî İnfîâller ve Neticeleri”, *Vatan*, 16 Şubat 1341/16 Şubat 1925, Sayı: 666.
 ETHEM, Sadri; “Askerlikle Meb’ûsluğun Tefriki Lüzûmu”, *Son Telgraf*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, Sayı: 239.
 GOLOĞLU, Mahmut; *Devrimler ve Tepkileri*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009.
 GÖLDAŞ, İsmail; *Takrir-i Sükûn Görüşmeleri*, Belge Yay., İstanbul 1997.

- İSTİKBAL, “Hâlid Paşa”, *İstikbâl* 16 Şubat 1341/ 16 Şubat 1925, Sayı: 1404.
- İSTİKBAL, “Hâdise Karşısında”, *İstikbâl* 17 Şubat 1341/ 17 Şubat 1925, Sayı: 1405
- Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hâtıraları*, Haz. Ömer Fâruk Lermioğlu, Sebil Yay., İstanbul 2007.
- KADRI, Yakup; Millî Bir Zıyâ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, Sayı: 1350.
- KANDEMİR, Feridun; *Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler*, Ekicigil Yay., İstanbul 1955.
- KUTAY, Cemal; *Halit Paşa Ali Çetinkaya Vuruşması*, Tarih Kütüphanesi Yay., İstanbul 1955.
- LÜTFİ, Fevzi; “Hepimize Yazık”, *Son Telgraf*, 15 Şubat 1341/15 Şubat 1925, Sayı: 243.
- LÜTFİ, Fevzi; “Meclisteki FecîÂkıbet”, *Son Telgraf*, 10 Şubat 1341/10 Şubat 1925, Sayı: 238.
- MISIRLIOĞLU, Kadir; *Üç Hilafetçi Şahsiyet*, Sebil Yay., İstanbul 1995.
- NADİ, Yunus; “Hâdisenin Tarz-ı Cereyânı ve Mâhiyeti”, *Cumhûriyyet*, 11 Şubat 1341/11 Şubat 1925, Sayı: 276.
- NUR, Rıza; *Hayat ve Hatıratım*, C.3, Haz. Abdurrahman Dilipak, İşaret Yay., İstanbul 1992.
- ÖZALP, Kazım, Teoman Özalp; *Atatürk'ten Anılar*, İş Bankası Yay., Ankara 1992.
- ÖZTÜRK, Kazım; *Türk Parlamento Tarihi*, II.Dönem 1923-1927, C.I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993.
- ÖZTÜRK, Kazım; *Türk Parlamento Tarihi*, II.Dönem 1923-1927, C.II, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993.
- ÖZTÜRK, Kazım; *Türk Parlamento Tarihi*, II.Dönem 1923-1927, C.III, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993.
- POLAT, Zekif; *Ali Çetinkaya Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı*, Afyonkocatepe Üniversitesi Yay., Afyon 2002.
- PULUR, Hasan; *Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları*, Kaynak Yay., İstanbul 2000.
- SOLMAZ, Gürsoy; *Deli Halid Paşa*, Gürsoy Solmaz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 115.
- SÜKUTİ, Bekir “Îcâb-ı Muhâlefet”, *Yeni Yol*, 18 Şubat 1341/18 Şubat 1925, Sayı: 73-173.
- Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1989.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur; *Millî Mücadele Döneminde Trabzon'da İttihatçılık*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur; *İkinci Dönem TBMM'de Bir Muhalifin Portresi Kadirbeyzade Zeki Bey*, Çizgi Yay., Konya 2011.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; *İlk Meclis Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul 1990.

YALMAN, Ahmet Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Haz. Erol Şadi Erdiç, C.2, İstanbul 1970.

YEŞİL, Ahmet; *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilâtlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Yay., Ankara 2002.

YİĞİT, Nuyan; *Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 239.

Gazeteler

Crossfield Chronicle, Cumhûriyyet, Didsbury Pioneer, Hâkimiyet-i Milliye, İstikbâl, Son Telgraf, Stony Plain Sun, The New York Times, Vatan, Yeni Yol.